

Uttalanden om en polismans handlande i anslutning till ett envarsgripande i ett ärende om snatteri

Anmälan

I en anmälan till JO ifrågasatte kriminalinspektören AA vid Polismyndigheten i Stockholms län om han hade handlat riktigt i ett snatteriärende. Av anmälan framgick bl.a. följande.

Den 6 juni 2004 blev AA och en kollega beordrade att åka till en affär med anledning av att personalen hade gripit en snattare. När de kom till affären visade det sig att den gripne mannen var en asylsökande mongol. Mannen, som tillgripit varor för 307 kr, hade ett s.k. LMA-kort – ett kort som delas ut av Migrationsverket. Eftersom mannen talade dålig svenska och engelska gick det inte att förhöra honom på plats utan det erfordrades en tolk. Polismännen tillfrågade därför mannen om han ville följa med in till polisstationen och lösa det hela med en mongolisk tolk. Detta godtog mannen. På polisstationen tillkallades en tolk och ett förhör hölls. Vid förhöret erkände mannen gärningen och skrev på en fullmakt för ett framtida strafföreläggande. Han fick en kopia av fullmakten och utredningen lästes upp för honom. Därefter fick han lämna polisstationen. Polismännen tog inte kontakt med stationsbefälet när de kom in till polisstationen. – Enligt kolleger till AA skulle handlandet ”klassas som ett olaga frihetsberövande och tjänstefel” eftersom mannen skulle ha tvingats följa med till polisstationen och känt att han inte hade något val. Vidare har kolleger uppgett att när förundersökning inte är inledd kan man inte kalla personer till förhör. Enligt AA har det under en längre tid förts diskussioner om personer som innehar LMA- kort skall gripas, hämtas eller medtas till förhör.

Utredning

Ärendet remitterades till polismyndigheten för upplysningar och yttrande över vad som framförts i AA:s anmälan till JO. Polismyndigheten (biträdande länspolismästaren BB) kom in med ett remissvar jämte yttrande från chefen för Södertörns polismästardistrikt, polismästaren CC (här utelämnat, det kan dock noteras att enligt polismästardistriktet hade AA inte befogenhet att häva envarsgripandet).

Polismyndigheten anförde bl.a. följande.

Bakgrund

Inspektör AA tjänstgör vid Södertörns polismästardistrikt, jourgruppen. Den 6 juni 2004 åkte han tillsammans med en polisaspirant till en butik med anledning av att en ertappad snattare hölls kvar där. Mannen hade mellan klockan 13.40–13.45 tillgripit varor till ett värde av drygt 300 kronor. Han överlämnades till polis klockan 15.30. Något förhör kunde inte hållas på plats på grund av att mannen inte förstod svenska eller engelska tillräckligt bra. Mannen tillfrågades därför om han ville följa med till polisstationen för förhör med en tolk närvarande. Han samtyckte till detta. Förhör hölls på polisstationen i Flemingsberg där även en fullmakt för att mottaga strafföreläggande undertecknades. Sedan förhöret avslutats klockan 16.30 beslutade inspektör DD att en förundersökning skulle inledas. Ärendet slutredovisades samma dag och överlämnades till åklagare. Åklagarmyndigheten utfärdade ett strafföreläggande den 8 juli 2004. Den 8 juli 2004 godkändes strafföreläggandet av ombudet kommissarie EE.

Bedömning

Inspektör AA:s agerande i samband med det aktuella polisingripandet präglas av en vilja att genomföra en snabb och effektiv brottsutredning. Polismyndigheten välkomnar givetvis en sådan inställning. En effektiv brottsutredning måste emellertid ske med bibehållna krav på rättssäkerhet och i enlighet med gällande bestämmelser. Frågan som AA själv ställer i sin anmälan till JO är därför central: Har han agerat korrekt vid det nu aktuella ingripandet?

Gripande

Av Södertörns polismästardistrikts yttrande framgår bl.a. att AA ansett kvarhållandet av den ertappade snattaren i butiken som ett s.k. envarsgripande enligt 24 kap. 7 § andra stycket RB. Polismyndigheten delar den bedömningen.

Den envarsgripne skall därefter skyndsamt överlämnas till närmaste polisman som har att på nytt självständigt pröva om enligt lag gripande skall ske.

AA har själv i sin anmälan till JO redogjort för händelseförloppet när polispatrullen kom till platsen.

Vi läste igenom butiksanmälan och den var fullgod för att vi skulle kunna skriva en anmälan och jag fyllde i namn på den och när han blev överlämnad till polis. Därefter så lämnade vi med mannen via lagret på baksidan till butiken. Jag tyckte inte att det fanns anledning till att stanna kvar med mannen i butiken och uppehålla personalen, då vi hade en civilbil precis utanför.

Polismyndigheten har svårt att göra någon annan tolkning av det ovan beskrivna skeendet än att AA i samband med att mannen överlämnades till polispatrullen därmed också prövade och övertog gripandet i enlighet med 24 kap. 7 § första stycket RB. För att någon skall kunna gripas med stöd av denna bestämmelse krävs att det finns anhållningsskäl, men att det är så brådskande att ett anhållningsbeslut inte kan avvaktas. Det kan därför diskuteras om AA i stället borde ha kontaktat åklagaren för ett anhållningsbeslut (jfr JO 1954 s. 203 och 1995/96 s. 107, samt även JO dnr 2318-2002).

Hävande av gripande

AA har enligt polismästardistriktets yttrande ansett att han hävt beslutet om gripandet av mannen. En grundläggande förutsättning för att polismyndigheten eller en polisman skall kunna häva ett beslut om gripande är emellertid att det är uppenbart att skäl för fortsatt frihetsberövande inte föreligger. Som närmare redogörs för nedan anser myndigheten inte att mannen var godtagbart identifierad. Med hänvisning till uppenbarhetsrekvisitet torde det därför inte ha varit möjligt för polismyndigheten eller en polisman att häva gripandet i detta fall.

Enligt 27 § polislagen måste frihetsberövandet även i de fall där beslutet om gripandet hävs av polismyndigheten eller av en polisman ändå dokumenteras (se Gullnäs m.fl. Rättegångsbalken I, s. 24:37). I de fall envarsgripna personer frigges på plats i samband med att de överlämnas till polispersonal behöver sådan dokumentation enligt den lokala distriktsordern för Södertörns polismästardistrikt inte ske genom att arrestantblad upprättas (se DO 7 2003:02, 102-A p. 2.2). Dokumentationen skall i stället ske genom att motsvarande uppgifter antecknas i anmälan. Polismyndigheten konstaterar att dokumentationsskyldigheten i det nu aktuella fallet inte till fullo uppfyllts.

Identiteten

Mannen identifierades enligt butiksanmälan med hjälp av det LMA-kort mannen bar. Ett LMA-kort delas ut av Migrationsverket och ges till asylsökande och andra utlänningar, som har rätt att få ersättning enligt lagen (1994:137) om mottagande av asylsökande m.fl. Ett LMA-kort visar endast att personen är inskriven på någon av Migrationsverkets mottagningsenheter under kortets namn och nummer. Kortet är således ingen identitetshandling, vilket också uttryckligen framgår av texten på kortets baksida. Polismyndighetens uppfattning är därför att mannen inte var godtagbart identifierad.

Primärutredning – förundersökning

Av Södertörns polismästardistrikts yttrande framgår vidare att AA agerat utifrån att förundersökning inte var inledd och att han enbart vidtagit sådana åtgärder som rymms inom ramen för en primärutredning (23 kap. 3 § tredje stycket RB).

Ett envarsgripande innebär inte – i motsats till vad som gäller i fråga om de reguljära straffprocessuella tvångsmedlen – att förundersökning inleds om detta inte redan har skett (se JO 2000/01 s. 137). Någon förundersökning var således inte inledd när polispatrullen kom till butiken och mannen överlämnades till polis. Konsekvensen av att vidta en straffprocessuell tvångsåtgärd med stöd av reglerna i 24 kap. RB, innan en förundersökning dessförinnan har inletts med stöd av 23 kap. 1 § RB, innebär dock att förundersökning anses inledd (se bl.a. JO 1993/94 s. 97 och SOU 1995:47 s. 155). Såsom myndigheten tolkat situationen innebär det att förundersökning får anses inledd när gripandet övertogs av inspektör AA, dvs. klockan 15.30.

Medföljande till förhör

Enligt yttrandet från Södertörns polismästardistrikt har AA med stöd av reglerna om medföljande till förhör i 23 kap. 8 § första stycket RB frågat mannen om han ville följa med till polisstationen för förhör i närvaro av tolk. För att kunna tillämpa bestämmelsen fordras dock enligt förarbetena att polismannen kommer till platsen i nära anslutning till att brottet begåtts (prop.

1990/91:129 s. 12). Enligt JO får tiden inte överstiga tio minuter (JO 1967 s. 153). I nu aktuellt fall var polispatrullen på plats en timme och fyrtiofem minuter efter det att brottet begicks. Det saknades således förutsättningar för att tillämpa 23 kap. 8 § första stycket RB i detta fall.

Avslutande synpunkter

Södertörns polismästardistrikt har upplyst AA om ärendet och distriktet avser informera personalen om lydelsen av bestämmelserna för att undvika att felaktigheter upprepas.

Det är naturligtvis av utomordentlig vikt att varje polisman i varje situation vet vad han gör, vilka åtgärder han får vidta och med vilket lagstöd han vidtar en tvångsåtgärd. Det är också myndighetens uppfattning att så oftast är fallet. För att kunna bibehålla en hög kvalitet på polisgripandena krävs emellertid att den enskilde polismannen ständigt repeterar och kontinuerligt fräschar upp sina lagkunskaper på området. Myndigheten avser därför informera samtlig polispersonal om JO:s bedömning i anledning av detta ärende.

AA kommenterade remissvaret och uppgav bl.a. att han ansåg att han inte hade tillämpat bestämmelserna om medtagande till förhör utan att han i stället hade kallat mannen till förhör.

I ett beslut den 20 september 2005 anförde *chefsJO Melin* följande.

Rättslig reglering

De grundläggande reglerna om förundersökning finns i 23 kap. rättegångsbalken (RB) och i förundersökningskungörelsen (1947:948, FUK). Förundersökning skall inledas så snart det, på grund av angivelse eller av annat skäl, finns anledning att anta att ett brott som hör under allmänt åtal har förövats (23 kap. 1 § första stycket RB). Beslut att inleda en förundersökning fattas av polismyndigheten eller åklagaren (23 kap. 3 § första stycket RB).

Innan förundersökning har hunnit inledas får en polisman hålla förhör och vidta andra utredningsåtgärder som är av betydelse för utredningen, s.k. primärutredning (23 kap. 3 § tredje stycket RB). Mer detaljerade regler om primärutredning finns i 3 a § FUK. En polisman, som ingriper mot ett brott eller annars kommer till platsen för ett brott eller tar upp anmälan om ett brott, skall enligt denna bestämmelse vidta de utredningsåtgärder som är möjliga, även om förundersökning inte hunnit inledas. Utredningen skall om möjligt färdigställas direkt på plats. Vidtagna åtgärder skall så snart som möjligt anmälas för den som har rätt att leda förundersökning rörande brottet.

I förarbetena till bestämmelsen i 23 kap. 3 § tredje stycket RB påpekas att regeln inte ger en polisman rätt att använda tvångsmedel (prop. 1994/95:23 s. 78). Bestämmelserna i 23 kap. 8 § om medföljande och medtagande till förhör har emellertid gjorts tillämpliga även på primärutredning (se tredje stycket). Enligt första stycket i lagrummet är den som befinner sig på den plats, där ett brott förövas, skyldig att på tillsägelse av en polisman medfölja till ett förhör som hålls omedelbart därefter. Vägrar han utan giltig orsak, får polismannen ta med honom till förhöret. För att bestämmelsen skall vara tillämplig krävs dock att polismannen kommer till platsen i nära anslutning till att brottet begås (se *Fitger*, Rättegångsbalken del 2, s. 23:40).

I 23 kap. 7 § RB finns bestämmelser om hämtning till förhör. Enligt första stycket får den som utan giltig orsak underlåter att följa en kallelse att inställa sig till ett förhör hämtas till förhöret, om det har satts ut att hållas på en plats inom en väglängd av tio mil från den plats där han eller hon har sin bostad eller vid kallelsens mottagande uppehöll sig. Utan föregående kallelse får den som uppehåller sig inom en väglängd av tio mil från den plats där förhör skall hållas hämtas till förhöret, om undersökningen avser ett brott på vilket fängelse kan följa och det skäligen kan befaras att han eller hon inte skulle följa en kallelse eller att han eller hon med anledning av en kallelse skulle genom undanröjande av bevis eller på annat sätt försvåra utredningen (andra stycket). När det är av synnerlig vikt

för utredningen att förhöret äger rum, får hämtning enligt första eller andra stycket ske oavsett väglängden (tredje stycket).

Regler om häktning och andra straffprocessuella frihetsberövanden finns i 24 kap. RB.

En grundläggande förutsättning för att häktning skall kunna ske är att den misstänkte på sannolika skäl är misstänkt för ett brott för vilket är stadgat fängelse ett år eller därutöver. För att häktning skall få ske krävs vidare att det med hänsyn till brottets beskaffenhet, den misstänktes förhållande eller någon annan omständighet finns risk för att han avviker eller på annat sätt undandrar sig lagföring eller straff (flyktfara), genom att undanröja bevis eller på något annat sätt försvårar sakens utredning (kollusionsfara) eller fortsätter sin brottsliga verksamhet (recidivfara), se 1 § första stycket. Kan det antas att den misstänkte kommer att dömas endast till böter får emellertid inte häktning ske (1 § fjärde stycket). Undantag från dessa regler görs i 2 § som har följande lydelse.

Den som på sannolika skäl är misstänkt för brott får häktas oberoende av brottets beskaffenhet,

1. om han är okänd och vägrar att uppge namn och hemvist eller om hans uppgift om detta kan antas vara osann, eller
2. om han saknar hemvist inom riket och det finns risk för att han genom att bege sig från riket undandrar sig lagföring eller straff.

Om det finns skäl att häkta någon, får han anhållas i avvaktan på rättens prövning av häktningsfrågan. Finns inte fulla skäl till häktning men är den misstänkte skäligen misstänkt för brottet, får han anhållas om det är av synnerlig vikt att han tas i förvar i avvaktan på ytterligare utredning. Beslut om anhållande meddelas av åklagaren (6 §).

Om det finns skäl att anhålla någon, får en polisman i brådskande fall gripa honom även utan anhållningsbeslut. Om den som har begått brott, på vilket fängelse kan följa, påträffas på bar gärning eller flyende fot, får han gripas av envar. Envar får också gripa den som är efterlyst för brott. Den gripne skall skyndsamt överlämnas till närmaste polisman (7 §).

Om någon har gripits enligt 7 §, skall han så snart som möjligt förhöras av polisman eller åklagare. Har åklagaren inte redan underrättats om frihetsberövandet, skall det skyndsamt anmälas till honom. Åklagaren skall efter förhöret omedelbart besluta om den misstänkte skall anhållas. Anhålls inte den misstänkte, skall beslutet om gripande omedelbart hävas (8 § andra stycket). Innan åklagaren har underrättats om frihetsberövandet, får beslutet om gripande hävas av polismyndigheten, om det är uppenbart att det inte finns skäl för fortsatt frihetsberövande. I omedelbar anslutning till gripandet får beslutet under samma förutsättningar hävas även av en polisman som har fattat beslutet (8 § tredje stycket).

Bedömning

I de fall där en polisman på grund av reglerna om envarsgripande har kallats till platsen för ett brott, skall denne omedelbart ta ställning till om frihetsberövandet skall bestå. Med anledning av vad som anförts i polismyndighetens remissvar om hävande av envarsgripande vill jag klargöra att vid en sådan prövning gäller, enligt min mening, inte det av myndigheten nämnda uppenbarhetsrekvisitetet i 24 kap. 8 § tredje stycket RB. Det ankommer i stället på polismannen att pröva om skäl finns för att överta envarsgripandet. Om polismannen anser att gripandet är felaktigt eller att det inte längre skall bestå skall den gripne frigges. En polisman är således, trots att lagtextens utformning kunde tyda på motsatsen, behörig att häva ett gripande som har beslutats av en enskild person (jfr SOU 2002:44 s. 81 f.). Det kan nämnas att regeln i 35 § lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare utgör ett undantag. Enligt denna bestämmelse är det endast polismyndigheten eller åklagaren som är behörig att besluta om ett barn under 15 år som gripits för brott skall frigges eller hållas kvar för förhör.

Vid butikssnatterier finns det, med hänsyn till att straffskalan endast innefattar böter eller fängelse i högst sex månader (8 kap. 2 § brottsbalken), inte skäl till frihetsberövande med mindre än att någon av förutsättningarna i 24 kap. 2 § RB är uppfyllda. Om polismannen inte övertar envarsgripandet skall han – enligt reglerna om primärutredning – i största möjliga utsträckning utreda brottet på plats, även om förundersökning inte har hunnit inledas (se JO 2000/01 s. 137). I nämnda beslut uttalas också att primärutredningsförfarandet framstår som det lämpliga sättet att inleda en snatteriutredning, varefter det får ankomma på den behörige förundersökningsledaren att besluta hur utredningen skall slutföras och redovisas. Som ovan sagts är också reglerna om medföljande och medtagande till förhör tillämpliga vid en primärutredning. Om polismannen däremot övertar envarsgripandet övergår detta till ett vanligt gripande.

I det nu aktuella fallet har polismyndigheten ansett att händelseförloppet inte kan tolkas på annat sätt än att AA de facto övertog gripandet i enlighet med bestämmelserna i 24 kap. 7 § RB. Den rättsliga grunden för ett sådant handlande skulle i så fall, som jag uppfattat polismyndigheten, vara reglerna i 24 kap. 2 § 1 RB vilka syftar till att framtvunga identitetsuppgifter. Identifieringen av den gripne mannen var i och för sig i viss mån osäker. Det finns emellertid anledning att nämna att det inte finns någon allmän skyldighet att medföra identitetshandlingar och att polisen inte med stöd av nyss nämnda regler kan kräva att en för brott misstänkt person uppvisar en sådan handling i andra fall än när hans uppgifter om namn och hemvist kan antas vara osanna (JO 1997/98 s. 147). I ärendet saknas underlag för att bedöma om så var fallet. Det kan således inte uteslutas att det kunde ha funnits rättsligt stöd för AA att överta envarsgripandet.

AA har emellertid uppgett att han inte övertog gripandet utan i stället hävde detta. Som nyss sagts ankom det därvid på honom att i största möjliga utsträckning utreda brottet på plats i enlighet med reglerna om primärutredning. På grund av språksvårigheter kunde något förhör med mannen inte hållas på platsen. AA

frågade därför mannen om han inte ville följa med till polisstationen och ”lösa det hela”, vilket mannen godtog. Under vissa förutsättningar kunde ett sådant handlande ha grundats på bestämmelserna om medföljande och medtagande till förhör i 23 kap. 8 § RB. Eftersom AA och hans kollega kom till brottsplatsen cirka en timme och fyrtiofem minuter efter händelsen saknades emellertid förutsättningar för att använda sig av dessa regler. AA har dock under utredningen av ärendet gjort gällande att han i stället kallade mannen till förhör. Vid den aktuella tidpunkten hade någon förundersökning ännu inte inletts. Om AA ansåg att ytterligare åtgärder var erforderliga borde han därför ha kontaktat behörig förundersökningsledare för vidare beslut i saken. Det ankom i vart fall inte på AA att kalla mannen till förhör.

Även om reglerna om medföljande och medtagande till förhör inte är tillämpliga på grund av att polisen inte kommer till en plats i tillräckligt nära anslutning till att ett brott begås kan självfallet den situationen förekomma att den berörda personen självmant och av fri vilja önskar följa med till polisstationen för att direkt klara upp händelsen. Om en polisman tillfrågar den enskilde om denne är beredd att följa med, vilket AA gjorde, kan man givetvis diskutera vilket mått av frivillighet som ligger i ett jakande svar. Jag kan i sammanhanget erinra om Polisrättsutredningens uttalande om att en polisman som ingriper i myndighetsutövning rent faktiskt ger uttryck för samhällets maktbefogenheter, oavsett om han använder tvång eller inte, och att saken också torde uppfattas på det sättet av den person som ingripandet riktar sig mot och som därför befinner sig i ett sådant underläge att det strängt taget aldrig kan bli tal om någon egentlig frivillighet (SOU 1995:47 s. 145). Oavsett hur det förhåller sig med den saken skall polismannen när han återvänder till polisstationen i ett sådant fall omgående rapportera ärendet till ansvarigt polisbefäl.

I sin anmälan har AA uppgett att det vid polismyndigheten under en längre tid har diskuterats om en person med LMA-kort skall gripas, hämtas eller medtas till förhör. Jag vill med anledning härav betona att ett straffprocessuellt tvångsmedel endast får användas om de rättsliga förutsättningarna för detta är uppfyllda, och att vilket tvångsmedel som får användas i en viss situation självfallet inte kan besvaras generellt utan måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.

Jag vill avslutningsvis framhålla att jag instämmer i polismyndighetens uttalande att det naturligtvis är av ”utomordentlig vikt att varje polisman vet vad han gör, vilka åtgärder han får vidta och med vilket lagstöd han vidtar en tvångsåtgärd”.

Ärendet avslutas med den kritik som ligger i vad jag nu har anfört.